УДК 821.161.2.09:[070.48:356.113(477.8)«191»](092)
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.1.20

Роздольська І. В.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української літератури імені академіка Михайла Возняка
Львівського національного університету імені Івана Франка

ЛІТЕРАТУРНИЙ СИЛУЕТ СТРІЛЕЦЬКОГО ПОКОЛІННЯ У «ВІСТНИКУ ПРЕСОВОЇ КВАТИРИ УКРАЇНСЬКИХ СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІВ»

Анотація. У статті розглянуто артефакт стрілецької літературної діяльності «Вістник Пресової Кватири Українських Січових Стрільців», який виходив 1916 року у вигляді рукопису, тиражованого гектографічним способом. Світ побачило лише два випуски, один із яких був присвячений Іванові Франкові і його відходу у вічність. Часопис виконував функцію друкованого органу стрілецької літературно-мистецької організації «Пресова Кватира УСС». Аналіз змісту засвідчив, що видання поєднувало функції пресового інформативного джерела групи «Пресова Кватира» із функціями літературного часопису. Літературно-художній вміст «Вістника» формують публікації: поезія «Вечір на Вкраїні» і ліризований етюд «Великдень» Антона Лотоцького, поетичний образок Юрія Шкрумеляка «Іронія весни», оповідання А. Баб'юка «Стрілецька грудка на могилу громадянинові», плакатна поезія М. Угрина-Безгрішного «Орієнтація УСС», містична психологічна новела Т. Вогника (Теодора Бобківа) «На білім столі», полемічний допис творчого тандему «А.Л.М.У.Б.» (А. Лотоцького і М. Угрина-Безгрішного) «Дещо про чистоту нашої літературної мови».

У «Вістнику Пресової Кватири Українських Січових Стрільців» загалом представлено виразний літературний профіль стрілецької генерації в актуальних генераційних свідомісних вузлах станом на актуальний для авторів соціально-історичний час 1916 року. Тут маємо колективний образ стрілецької ідентичності, що його спільними зусиллями створили М. Угрин-Безгрішний, Антон Лотоцький, Теодор Бобків, Андрій Баб'юк і Тарас Вірний: у генераційній візії Франкового феномену, опертi на духовний та естетичний маєстат Тараса Шевченка у власній естетиці, ідею щоденної героїки у дискурсі життєвого й історичного катастрофізму та екзистенційної стійкості у боротьбі, трагічного оптимізму в подоланні негативних модусів буття. При цьому генерація виявляє інтерес до образотворення і наративу на оксиморонних засадах, психологізму, інтертекстуальності.

Ключові слова: Українські січові Стрільці, «Вістник Пресової Кватири Українських Січових Стрільців», генерація, літературне покоління.

Постановка проблеми. «Вістник Пресової Кватири Українських Січових Стрільців» (1916) є одним із численних джерел стрілецької літературної творчості, зазначений у фундаментальному збірнику стрілецьких матеріалів «За волю України», інших стрілецьких виданнях, досить часто бібліографується у стрілецькій історіографії. Був заснований у Коші УСС ус. Свистільники Рогатинського повіту як орган Пресової Кватири УСС. Редакторами видання стали Микола Угрин-Безгрішний та Антін Лотоцький. У колі авторів, окрім них, присутні також Юра Шкрумеляк, А. Баб'юк (Мирослав Ірчан), Теодор Бобків, автор під криптонімом «Т.В.». Перше число датовано 1 травня 1916 року. Наш «Вістник…» – рідкісне, рукописне видання, зберігається у львівських архівах, у Центральному державному історичному архіві України у м. Львові [14] та у Державному архіві Львівської області [5; 6].

У сучасних пресознавчих студіях А. Животка, І. Крупського видання анотується як «дзеркало життя новітньої Січі» [7, с. 251], супровідний орган Пресової Кватири [8, с. 112].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про літературний контент цього рукописного видання, тиражованого гектографічним способом, відомо мало. Зазначають лише, що друге і останнє число було присвячене Іванові Франкові з нагоди його відходу у вічність: «Останнє число – за червень-липень – присвячене І. Франкові з нагоди його смерті» [8, с. 113]. У праці «Феномен Івана Франка у меморіальному дискурсі січового стрілецтва» частково актуалізуються твори із темою І. Франка в контексті меморіальних жанрів франкіани [11]. Таким чином не можна говорити про повноцінне залучення часописів у літературознавчий дискурс. З цього і випливає **дослідницька мета** – необхідно реконструювати літературний силует стрілецького покоління у часописі, представити не лише імена його творців, але й зміст, специфіку творення стрілецького образу світу в основних генераційних установках, ідейно-тематичні та художні особливості.

Виклад основного матеріалу. Перше число відкривається програмою пресової спільноти, у якій нове видавництво озвучує два напрями власної літературної діяльності, які напряму узгоджуються із воєнно-організаційними структурами Легіону. Найперше, бути «дзеркалом життя нашої «новітньої Січі», щоб попри звідомлення з життя в Коші містилися й літературні твори, що знову ж були б дзеркалом духового життя Стрілецтва, його думок, ідей, прямувань шляхом Сонця й Краси» [10]. Загалом редакція сповнена ентузіазму і «гарячого бажання», «щоб наш «Вістник» став справді дзеркалом «тіла й душі» нашої «Січі» – дзеркалом її життя, думок, змагань» [10]. Орган було заплановано як періодичне видання із тривалою часовою перспективою друку, однак ці плани не здійснилися. Однак навіть на матеріалі цих скромних двох рукописних чисел можна охарактеризувати обрії стрілецького світу.

Діяльності Пресової Кватири присвячено публікації Миколи Угрина-Безгрішного» у двох числах із наскрізною назвою «Пресова кватира У.С.С.», у яких детально охарактеризовано її структурні особливості як групи, панораму діяльності» [13].

Про специфіку розгортання теми І. Франка варто зазначити, що франківські публікації, а це меморіальні поезії, літературно-критичний меморат, алегоричне оповідання у візії Франка виростають на інтертекстуальній образності із Франкової спадщини, що дозволило стрілецьким авторам потрактувати екзистенційно постать І. Франка в рамках генераційних уявлень – «рідного», «батька», «вчителя», сприймаючи загально-суспільні його означення «Мойсей», «Каменяр», «Пророк» [11].

Художня творчість, вміщена у рубриці «Сміх крізь сльози», відтворює екзистенційні переживання поточного соціально-історичного часу, дух історії. Координати «життя» і «смерть» маркують драму життя у цьому стрілецькому художньому світі, проектуючись на час до воєнної бурі.

Тема України об'єднує два твори Антона Лотоцького, поезію «Вечір на Вкраїні» і ліризований етюд «Великдень». Дискурс катастрофізму автор у поезії прочитує за допомогою сенсів Шевченкової пасторалі «Садок вишневий коло хати». Стрілець перелицьовує твір Кобзаря задля ідейного звучання власного. Аплікативне, неадаптоване залучення Шевченкового тексту поєднується у строфах із заперечним застосуванням інших аплікацій. Прийом заперечення увиразнює сенси новотвору. Немає раю в Україні, у його вишневому садку коло хати «кулі над вишнями летють». Мирний триб життя порушено, у Шевченка він звучить із часткою «не»:

Садок вишневий коло хати,
Кулі над вишнями летють –
Не йдуть співаючи дівчати
З плугами плугачі не йдуть.
Вечерять матері не ждуть [3].

Немає спільної вечері коло хати, хоч «вже й вечірниця встає», немає там і сім'ї в екстер'єрі, соловейко мовчить, дає матері можливість научати діточок, чомусь ритм звичного життя зупинено. Всевладна смерть, уособленням якої у творі постає гук гранати, поклала на вічний сон і дітей, і їхню матір, все довкруги:

Не клала мати кого хати
Діток, а смерть поклала всіх –
На вік заснула й мати їх,
Затихли соловій і дівчата,
Та гук гранати не затих [3].

Творчість Т. Шевченка стала точкою естетичної й ідейної опори для стрілецького автора. Інтертекстуальність як естетична практика у варіанті співдії із творчістю Т. Шевченка є частиною стрілецького художнього стилю.

Етюд «Великдень» із заголовною темою дуже доречний у структурі видання, адже у пресі тих часів великодні і різдвяні жанри були нормативними, святкова тематика яких була підставою актуалізувати насущні питання громадськості в урочистому регістрі.

Великодня тема є нагодою для А. Лотоцького наголосити на історичному визвольному «тут і тепер», зіставивши два великодні свята – 1914 року і 1916 року, різну радість мирян, відсутність чоловіків на утрені. Чоловіки, сини, батьки – увесь моцний чоловічий світ не на святі, яке проходить без них. Драматизм оповіді досягає найбільшого напруження в епізоді проголошення церковної формули «Христос воскрес», яку колись супроводжував щедрий голос дзвонів, а тепер нема того, познімали їх вороги, вивезли.

Редукування звукової оркестровки у творі лише підкреслює життєву порожнечу селян і відсутність ближніх: «Вони там у полі (тобто на фронті – І. Р.), стоять проти ворога, або там ген далеко в чужині. В полі вони чують замість голосу дзвонів рев гармат, а може не одному й смерть у вічі заглядає, саме тепер, коли вони тут святкують. А ті, що в далекій чужині!..» [9, с. 5].

Психологічний портрет стрілецького війська, яке теж є на святі, передано за допомогою модусу життєвої неповноти. Тихі рівні кроки, тихий і важкий смуток на обличчях, туга. «Тоді вони були не тут. Тоді були вони при батькові й матері, братах і сестрах, у своїй хаті, у рідному селі. І тут вони не на чужині, між своїми людьми, та все це не дома, не в батька та неньки, а до цього й тут не весело…» [9, с. 6]. Стрільці і цивільні заповнюють пустку одне одного: «Господарі неначе чують, відчувають, хто прогнав їх сум, і щиро, сердечно приймають стрільців – як своїх, як рідних. Хвилина й Стрільці забувають, що вони не дома, не серед сім'ї». Хвилина радості, сміху крізь сльози. Модус сумної радості заповнює екзистенцію невідомих героїв-стрільців твору, які усвідомлюють катастрофічні обставини війни, присутність смерті, віддаленість перемоги, цінність життя: «Три дні свят, три дні п'ю, три дні гуляю-веселюся. Всі три дні.

Жити, жити, кілька хвиль, кілька … секунд, однак жити, жити.

А сумерк повзе, повзе як чорна гадюка й холодною груд'ю вкриває все… А музика грає, … грає пізно в ніч…» [9, с. 8]. Таким чином великодню тему стрілецький автор прочитує політично та філософськи, залучаючи оксиморонний підхід до конструювання наративу й образності.

Екстреми «життя-смерть» маркують і хронотоп ліричного поетичного образка Юри, тобто Юрія Шкрумеляка, в «Іронії весни». У хаті в стані вмирання перебуває батько, його маленький син хоче бавитись надворі, наплести віночків, він перебуває у стані екзистенційної радості від світу, життя природи, її вічного тривання. У фіналі твору схрещуються дві вістки: «Сину, батько помирає» і «мамуню, прошу, / Що за квітку прехорошу / Я із поля вам приніс!...» [15], при чому вістка життя перемагає. Тут маємо зерно трагічного оптимізму, тієї світоглядної домінанти, що увиразниться у міжвоєнний час теоретично і художньо, передумовою якої була екзистенційна практика січового стрілецтва.

На контрасті прагнення життя весняної природи змальовано історію похорону о. Гавриїла Боднара, пароха с. Свистільники, в оповіданні А. Баб'юка «Стрілецька грудка на могилу громадянинові», який відбувся 27 квітня, і у якому січове стрілецтво брало участь. Допис покликаний дати виховний приклад щоденної героїки, приклад життєвого чину у несприятливих умовах війни, російської окупації.

Центральним ретроспективним епізодом, який розкриває особистість покійника, його сміливість і духову невгнутість перед «кіхтятою рукою дітей «Кровавого царя»»: «…бачили того старця, як він спокійно в божім храмі відповів був під час наїзду ворогів високим руським генералам армії Дімітрієва, котрі сказали людям, що прийшли їх визволяти: «Нам не потрібно такого визволення, ми свобідні». «Чи ж був це геройський вчинок словами, вчинок за сильним кордоном ворогів, в їх окруженні, на який не легко будь-кому здобутися…» [2, с. 9].

У центрі містичної історії Т. Вогника (Теодора Бобківа) «На білім столі» анонімний герой-стрілець, точніше його «я», його

свідомість, яка слідкує за підготовкою операції на гангренозній нозі і концепт смерті. Після тижневої гарячки і марення смерть сприймається як визволення, щастя, довгоочікувана радість і ласка звільнення від мук. Але живе тіло пручається наркозові, хоче чистого повітря. Поступово приходить сон, який змінює сприйняття – портрет хірурга вкладається в експресивні, експресіоністські штрихи: пронизливо голубі очі, сині жили на руках і метал скальпеля.

Друга частина твору виявляє ще одного персонажа – загадкового монаха, який прийшов до героя твору, відсунувши від столу медиків. Монах є у життєвій ретроспекції героя, приходив до нього на полі бою і вів за собою через вузеньку кладку: «Кілько разів приходив він до мене, все брав мене за руку і провадив за собою… Провадив? Бог зна, куди він мене провадив… А! … через кладку, через вузоньку кладку провадив він мене… над великою, аж чорною од глибіні пропастю, він провадив мене … І було так добре з їм іти, так лехко…» [4, с. 13].

Фінал твору відкритий: «Рівночасно чув я, що сили мене що раз більше опускають. Серце вдаряло дуже помало, а кров у жилах плила ледви чутно. Вкінці я здрігнувся в останнє. Мої уста прошептали останнє число, чи не 21 – і в тій самій хвилині, як мій чернець сказав до мене «Ходи», я подумав: «Вміраю»… Тут і був конець моїй свідомості…» [4, с. 14]. Чи виведе таємничий старець героя – не знаємо. Однак твір вселяє надію, що таки виведе.

У художньому плані новела написана талановито, в ній є інтрига, несподіваний тематичний акцент в актуальній для стрілецтва темі смерті, містичні рамки розгортання стрілецької теми смерті і страждання дуже виразні.

Відповідно до стрілецької ідеології уряджено і плакатну поезію М. Угрина-Безгрішного «Орієнтація УСС», у якій стверджується світоглядний розрив із антиукраїнськими деструктивними силами, поширеними в Галичині, тривало підживлювані силами російської імперії, властиво із москвофільством, загальною неосвіченістю старої генерації («Хоч рабом і був мій батько, / Куди вітер, / туди й згнався», а також імператив української національної свідомості («Українцем я родився, / Українцем я і згину») [12].

Полемічною, в дусі генераційних установок стрілецтва, побудовано і допис творчого тандему «А.Л.М.У.Б.» (А. Лотоцького і М. Угрина-Безгрішного) «Дещо про чистоту нашої літературної мови» [1, с. 16]. Адже для стрілецького Леґіону, який спочатку був структурною частиною австрійської армії, мала надзвичайне значення у висловленні та виокремленні не тільки національної ідентичності перед австрійським командуванням, а насамперед маркером ідентичності українського січового стрільця, його військової відрубності, приналежності до іншого, українського війська.

Висновки. «Вістник Пресової Кватири Українських січових стрільців», окрім функцій друкованого органу Пресової Кватири, на своїх сторінках умістив виразний колективний образ стрілецької ідентичності, який творений спільними зусиллями М. Угрина-Безгрішного, Антона Лотоцького, Теодора Бобківа, Андрія Баб'ка і Тараса Вірного: генераційну візію Франкового феномену, опертя на Т. Шевченка у власній естетиці, ідею щоденної героїки у дискурсі життєвого й історичного катастрофізму та екзистенційної стійкості у боротьбі, трагічного оптимізму. При цьому генерація виявляє інтерес до образотворення і наративу на оксиморонних засадах, психологізму, інтертекстуальності. У перспективі – залучення до літературознавчого обігу всіх стрілецьких видань такого типу.

Література:

1. А.Л.М.У.Б. Дещо про чистоту нашої літературної мови. *Вістник Пресової кватири Українських Січових Стрільців*. Кіш Українського Січового Війська, 1916. Місяця мая. Ч. 1. С. 15–16.
2. Б-юк А. [Баб'юк А.]. Стрілецька грудка землі на могилу громадянинові. *Вістник Пресової кватири Українських Січових Стрільців*. Кіш Українського Січового Війська, 1916. Ч. 2–3. Місяця червня і липня. С. 8–10.
3. Бей А. [Лотоцький А.]. Вечір на Вкраїні. *Вістник Пресової кватири Українських Січових Стрільців*. Кіш Українського Січового Війська, 1916. Місяця мая. Ч. 1. С. 2.
4. Вогник Т. [Бобків Т.]. На білім столі. *Вістник Пресової кватири Українських Січових Стрільців*. Кіш Українського Січового Війська, 1916. Ч. 2–3. Місяця червня і липня. С. 11–14.
5. Державний архів Львівської області. Ф. 306 «Іван Калинович, український бібліограф». Оп. 1. Од. зб. 90. Арк. 1. (Вістник Пресової Кватири Українських Січових Стрільців / Редактують: Микола Угрин Безгрішний та А. Лотоцький. Кіш Українського Сїчового Війська. Р. Б. 1916. Р. І. Ч. 1 (місяця мая).
6. Державний архів Львівської області. Ф. 306 «Іван Калинович, український бібліограф». Оп. 1. Од. зб. 90. Арк. 2–8. (Вістник Пресової Кватири Українських Січових Стрільців / Редактують: Микола Угрин Безгрішний та А. Лотоцький. Кіш Українського Січового Війська. Р. Б. 1916. Р. І. Ч. 2–3 (місяця червня і липня).
7. Животко А. Преса на західних українських землях під час Першої світової війни: *Історія української преси* / Упоряд., авт. іст.- біогр. нарису та приміт. М.С. Тимошик. К. : Наша культура і наука, 1999. С. 248–251.
8. Крупський І.В. Національно-патріотична журналістика України (ІІ пол. ХІХ – І чв. ХХ ст.). Львів : Світ, 1995. 184 с.
9. Лотоцький А. Великдень. *Вістник Пресової кватири Українських Січових Стрільців*. Кіш Українського Січового Війська, 1916. Місяця мая. Ч. 1. С. 5–8.
10. Редакція. «Новий часопис, новий журнал». *Вістник Пресової кватири Українських Січових Стрільців*. Кіш Українського Січового Війська, 1916. Місяця мая. Ч. 1. с. 1.
11. Роздольська І. Феномен Івана Франка у меморіальному дискурсі січового стрілецтва. *«Іван Франко: «Я єсть пролог…». Матеріали Міжнародного наукового конгресу до 160-річчя від дня народження Івана Франка* (Львів : ЛНУ, 22–24.09.2016): У 2-х т. Т. 2. Львів, 2019. С. 139–156.
12. У.-Б. [Угрин-Безгрішний М.] «Орієнтація УСС». *Вістник Пресової кватири Українських Січових Стрільців*. Кіш Українського Січового Війська, 1916. Ч. 2–3. Місяця червня і липня. с. 14.
13. Угрин-Безгрішний М. Пресова Кватира У.С.С. *Вістник Пресової кватири Українських Січових Стрільців*. Кіш Українського Січового Війська, 1916. Місяця мая. Ч. 1. С. 9.
14. Центральний державний історичний архів у м. Львові. Ф. 353. Оп. 1. Од. зб. 225. 8 арк. (Бюлетень «Вістник Пресової Кватири Українських Січових Стрільців» (Видання пресової кватири УСС).
15. Юра [Шкрумеляк Ю.]. Іронія весни. *Вістник Пресової кватири Українських Січових Стрільців*. Кіш Українського Січового Війська, 1916. Місяця мая. Ч. 1. с. 8.

Rozdolska I. Literary silhouette of the Sich Riflemen generation in the "Vistnyk Presovoi Kvatyry Ukrainskykh Sichovyh Striltsiv"

Summary. The article deals with the artifact of the riflemen literary activity "Vistnyk Presovoi Kvatyry Ukrainskykh Sichovykh Striltsiv"("Bulletin of the Press Room of the Ukrainian Sich Riflemen"), which was published

in 1916 in the form of manuscript in hectographic fashion. The world saw only two issues, one of which was dedicated to Ivan Franko and his departure to eternity. The magazine acted as the printed organ of the riflemen literature and artistic organization "Presova Kvatyra Ukrainskykh Sichovykh Striltsiv" ("Press Room of the Ukrainian Sich Riflemen").

An analysis of the content showed that the publication combined the functions of the press informative source of the "Presova Kvartyra" group with the functions of the literary magazine. The literary and artistic content of "Vistnyk" is shaped by publications: poetry "Evening in the Ukraine" and liryced sketch "Easter" by Antin Lototsky, poetic image by Yuri Shkrumelyack "The irony of spring", narration by A. Babiuk "Riflemen` breast on the grave of citizen", poetry by M. Uhryn-Bezghrishnyi "Orientation of the USS", the mystical psychological novel of Vohnyk T. (Theodor Bobkiv) "At the white table", a polemical memoir of the creative tandem "A.L.M.U.B" (A. Lototskyi i M. Uhryn-Bezghrishnui) "Something about the purity of our literary language".

The Bulletin of the Press Room of the Ukrainian Sich Riflemen generally presents a clear literary profile of the riflemen generation in the actual generational conscious nodes as of the current socio-historical time of 1916 for the authors. Here we have a collective image of riflemen identity, created jointly by M. Uhryn-Bezghrishnyi, A. Lototskyi, Theodor Bobkiv, Andrii Babiuk and Taras Virnyj: in the generational vision of the Franco phenomenon, backed by the spiritual and aesthetic possessor of Taras Shevchenko, the idea of daily heroics in the discourse of life and historical catastrophism and existential stability in struggle, tragic optimism in overcoming the negative modes of being. In this case, the generation shows interest in the image and narrative on the oxymoronic basis, psychology, intertextuality.

Key words: Ukrainian Sich Riflemen, "Vistnyk Presovoi Kvatyry Ukrainskykh Sichovykh Striltsiv" ("Bulletin of the Press Room of the Ukrainian Sich Riflemen"), generation, literary generation.